

4. Рябоконь В.П. Основні напрями соціально-економічної перебудови та розвитку українського села // В.П. Рябоконь // Економіка АПК. – 2008. – № 6. – С. 86-89.
5. Саблук П.Т., Малік М.Й., Булавка О.Г. Концепція розвитку сільських територій до 2030 року [Текст] // П.Т. Саблук, М.Й. Малік, О.Г. Булавка // –К.: ННЦ “ІАЕ” 2007. – 47 с.

Аннотация. Рассматриваются вопросы, касающиеся проблем развития сельских территорий и основные направления их решения. Предложена схема направлений развития сельских территорий.

Ключевые слова: сельские территории, сельское население, социально-экономическое развитие.

Annotation. The questions relating to problems of rural development and guidelines to address them. The scheme of rural areas.

Keywords: rural areas, rural population, socio-economic development.

УДК 331.5

Н.В. Федорчук, кандидат економічних наук, доцент ПДАТУ

РЕТРОСПЕКТИВА ТЕОРЕТИЧНИХ АСПЕКТІВ ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ РИНКУ ПРАЦІ

Проведено аналіз наукових поглядів на ринок праці як економічну категорію. Досліджено механізми ринку праці, історію його виникнення. Визначено фактори, які впливають на формування ринку праці. Встановлено вплив різних підсистем ринку праці на ефективне використання трудових ресурсів у суспільстві в сучасних умовах.

Ключові слова: праця, ринок праці, зайнятість, безробіття, ринкова економіка, ефективне використання трудових ресурсів.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Ринок праці як основна складова ринкової системи формувалася протягом багатьох століть і є наслідком історичних, соціальних та економічних умов. Тому в загальному ринок праці – це соціально-економічна система економічних механізмів, норм та інститутів, що забезпечують відтворення робочої сили і використання праці.

Ринок праці не може розглядатися ізольовано, у відриві від типу економічної системи, тобто сукупності всіх економічних процесів і явищ, що відбуваються у суспільстві на основі діючих майнових відносин і організаційних форм. Ринок праці є похідним від цієї моделі, а його регулятори – органічна складова системи господарювання [2, с. 38]. Проблема специфічності сучасного ринку праці впливає з глибоких суперечностей, що склалися у сфері трудових відносин на кожному історичному етапі суспільного розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Теорія ринку праці знайшла своє відображення у працях багатьох вчених-економістів, таких як В. Петті, А. Сміт, Д. Рікардо, К. Маркс, А. Маршал, Д. Кейнс, Д. Богиня, Е. Лібанова, А. Калина, Н. Єсінова, А. Рофе, О. Грішнова, Г. Завіновська, В. Розанов, В. Федоренко та інших вітчизняних і зарубіжних вчених.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз у ретроспективі формування і розвитку ринку праці на сучасному етапі, що не знайшло достатнього висвітлення у наукових публікаціях та потребує детальнішого дослідження.

Виклад основного матеріалу дослідження. В економічній науці теоретичний фундамент поняття ринку праці був закладений ще у працях В. Петті. Саме він вперше об'єктом купівлі-продажу назвав працю. Як ціну праці він розглядав заробітну плату, а величину зарплати –

як необхідні засоби для існування робітника. Аналогічно суть цих понять трактував А. Сміт. Основою його вчення була теза про вільну конкуренцію як умову оптимального використання матеріальних, фінансових і людських ресурсів. Він доводив, що обсяг зайнятості населення в економіці країни визначається величиною середньої ставки заробітної плати одного працівника. Якщо середня ставка заробітної плати одного працівника зростає, то відповідно й зменшується можливість забезпечення зайнятості.

Девід Рікардо виокремлював природну й ринкову ціну праці. Природна – це вартість певної суми життєвих засобів, необхідних для утримання та розвитку робітників. Ринкова коливається навколо природної під впливом природного руху працездатного населення, співвідношення попиту і пропозиції на працю. Також він обґрунтував положення про залежність розмірів заробітної плати від пропозиції праці. Рікардо визначив, що залежність проявляється у тому, що підвищення заробітної плати вище мінімального рівня, який необхідний для нормального відтворення населення, призводить до зростання пропозиції праці, а це, у свою чергу, впливає на зниження заробітної плати.

Карл Маркс послідовно заперечував ці точки зору. Він вважав, що праця – це процес свідомої доцільної діяльності людей, під час якої вони видозмінюють зовнішню природу. Працю не можна продати, тому що її не існує до моменту купівлі-продажу. Можна продати лише здатність до праці або робочу силу. Тому й останнім часом набуває популярності точка зору про наявність у соціально орієнтованій ринковій економіці ринку праці та ринку робочої сили [4, с. 319].

Що ж розуміють під ринком праці? Це, передусім, система суспільних відносин, які пов'язані з попитом і пропозицією праці, тобто з її купівлею і продажем. Також ринок праці – це сфера працевлаштування, в якій взаємодіють покупці і продавці специфічного товару – праця. Це механізм, який забезпечує узгодження ціни і умов праці між роботодавцями і найманими працівниками. І, насамперед, це механізм, який представляє систему внутрішніх ринків праці підприємств, які взаємодіють як з місцевими, так і регіональними ринками, є регулятором зайнятості і безробіття, підтримуючи їх на належному рівні. У нормальних умовах він здатний успішно функціонувати «в автоматичному режимі», тобто у межах допустимих значень зайнятості і безробіття. В умовах економічної кризи відбувається вихід за ці межі, тому необхідний інституційний вплив на ринки праці шляхом здійснення комплексу економічних і організаційних заходів, які спрямовані на збільшення попиту на робочу силу при одночасному підвищенні ціни на неї за рахунок підвищення кваліфікації працівників та досягнення ними високого рівня ефективності праці.

Підприємці, роботодавці у результаті функціонування ринку праці забезпечують виробництво і сферу послуг робітниками, а робітники, у свою чергу, продають здатність до праці, отримуючи при цьому засоби для існування та життєдіяльності у вигляді грошового еквіваленту. Більшість економістів стверджує, що об'єктом купівлі-продажу на ринку праці є робоча сила як здатність до праці, а заробітна плата виступає як вартість робочої сили. Однак є такі, які схиляються до того, що на ринку праці продається саме праця і що заробітна плата – це ціна праці і її грошовий еквівалент.

У марксистських джерелах досить часто зустрічається поняття ринок робочої сили, а сама робоча сила виступає як здатність людей до праці. Відповідно мова йде про купівлю-продаж здатності до праці робочої сили, а не про саму працю, тоді як у ринковій економіці застосовується дефініція «ринок праці», а під робочою силою розуміється певний контингент працездатного населення. Сучасна економічна теорія доводить, що на ринку праці продається і купується саме праця, а заробітна плата – це плата за працю та один із видів доходів.

Як і всі інші ринки, ринок праці діє на основі цінової рівноваги. Ще А. Сміт у своїх працях зазначав, що ринкова ціна праці є та ціна, яка дійсно оплачується за неї відповідно до природного співвідношення між попитом і пропозицією. Він вважав, що праця тим дорожча, чим більше вона рідкісна і дешевша, коли вона у надмірній кількості [4, с. 319-320].

Зміни у структурі споживчого попиту спричинені різноманітними тенденціями в економічному розвитку, змінюють структуру загального попиту на працівників залежно від кваліфікації. Тому велика кількість працівників може залишитися безробітними через те, що люди повільно реагують на появу нових професій. У результаті цього структура пропозиції праці не відповідає

структурі робочих місць і тому виявляється, що у деяких робітників немає таких навичок, які були б потрібні роботодавцям, і автоматично стають безробітними.

Відомо, що попит на працю є похідним від попиту на товари та послуги, які створюються цією працею. Оскільки з часом структура споживчого попиту змінюється, відповідно змінюється і попит на працівників. Певні професії застаривають і не знаходять попиту на ринку праці і їх представники часто поповнюють лави безробітних. Це відбувається тому, що люди, як правило, повільніше, ніж робочі місця, реагують на технологічні зміни. Це тому, що оновлення робочих місць відбувається швидко, а для підготовки спеціаліста потрібно декілька років. У результаті структура пропозиції праці не відповідає структурі попиту. Безробіття, яке виникає внаслідок такої невідповідності, називається структурним. І воно, в свою чергу, створює нову форму функціонування ринку праці, який має назву гнучкого ринку праці. Його становленню сприяли не тільки об'єм і структура попиту на товари і послуги, потреба підприємств у кількості і якості робочої сили, але й ціла низка соціальних факторів, до яких можна віднести потребу працівників у покращенні умов праці, необхідність у періодичному оновленні знань, розширення професійного профілю, можливість обрання режиму робочого часу, який найбільше їм підходить.

Одним із основних принципів соціально орієнтованої ринкової економіки є свобода вибору працівниками виду діяльності і місця роботи. У кожний певний момент частина працівників знаходяться в стані зміни роботи: вони добровільно міняють роботу на таку, яка краще їм підходить, або вперше обирають роботу, зважуючи це важливе рішення, або підшукують роботу в зв'язку із закінченням терміну контракту на попередньому місці роботи. Частина з них працевлаштовується, у цей час інші тимчасово залишають роботу, але в цілому вказаний вид безробіття залишається і називається фрикційним. У цьому випадку ініціатива звільнення йде від працівників, тому фрикційне безробіття вважається неминучим, і як стверджують деякі вчені-економісти, є певною мірою бажаним, оскільки значна кількість працівників шукають і знаходять вище оплачувану і продуктивнішу роботу, яка сприятиме підвищенню їх добробуту і більш раціональному розподілу ресурсів для праці [1, с. 166].

Рівень структурного і фрикційного безробіття разом, за визнанням більшості економістів, складає природний рівень безробіття. Фрикційне безробіття є результатом динамічного ринку праці, структура, зумовлена причинами територіальної або професійної невідповідності попиту та пропозиції на ринку праці. Таким чином, природний рівень безробіття – це той мінімальний рівень безробіття у цьому суспільстві, який неможливо зменшити і який відповідає поняттю повної зайнятості. Цей рівень постійно зростає в розвинутих країнах, оскільки загальний високий рівень життя дає працівникам більше економічної свободи, включаючи і можливість довше перенавчатися або частіше міняти роботу.

В умовах економічної нестабільності, коли сукупний попит на товари і послуги зменшується, виробництво згортається, похідний від сукупного попиту на працю різко скорочується, а пропозиція праці значно збільшується в результаті падіння рівня життя населення. За таких умов швидко зростає безробіття, зумовлене кількісною нестачею робочих місць для всіх бажаних працювати. Цей вид безробіття називається кон'юнктурним або циклічним, оскільки він викликаний зміною економічної кон'юнктури, кризовою фазою економічного циклу. Циклічне безробіття викликане фактичною відсутністю вільних робочих місць при значній кількості безробітних. У періоди економічних криз рівень циклічного безробіття нерідко перевищує 10%, що перетворює його на найстрашнішу соціально-економічну проблему, яка може спричинити непередбачувані соціально-політичні зміни [1, с. 167].

Відчужене ставлення до праці, як до безособистого економічного агрегату, яке спочатку було властиве капіталу, ще з більшою силою проявляє себе зі зростанням масштабів виробництва, його інтернаціоналізацією. Праця в її конкретному вираженні виявляється вже на найнижчих рівнях ієрархії економічних турбот.

Така «байдужість» капіталу до конкретних форм трудових витрат додала йому з часом надзвичайну гнучкість і мобільність і в той же час змусила постійно шукати вигідні, взаємозамінні джерела праці. Сам процес капіталістичної інтернаціоналізації виробництва спочатку визначається природою самого капіталу. Ще К. Маркс у свій час пророкував, що «...справжнє завдання буржуазного суспільства – це створення нового ринку і виробництва, які будуть збудовані на

основі існуючого ринку». У даному випадку мається на увазі не тільки ринок товарів та капіталів, але і ринок робочої сили, хоча К. Маркс напрямують про це й не говорить [3, с. 232].

Таким чином, ринок праці, як соціально-економічна категорія, це складне і динамічне явище, пов'язане як з макроекономічним розвитком країни, так і з мотивацією дій самого працівника. Це поняття виходить за межі понять «зайнятість» і «незайнятість», які характеризують лише стан елементів ринку праці на даний період.

Зокрема, до факторів, які впливають на формування ринку праці, можна віднести як наявність підприємства, якому потрібна робоча сила, так і спеціалізацію підприємства, забезпеченість підприємства сировинною базою, матеріально-технічними ресурсами, рівень, динаміку і ефективність виробництва, інвестиційну активність підприємства, розвиток соціальної інфраструктури підприємства, підтримку підприємства федеральними та регіональними органами.

Ринкові відносини, як відомо, підпорядковані економічним законам, зокрема законам попиту і пропозиції, які визначають умови нормального функціонування ринку. Дотримуючись їх, можна сформулювати деякі вихідні положення, дотримання яких є обов'язковим для здійснення ринкових угод. Такими положеннями при вирішенні питання про те, що ж продається на ринку праці, є те, що на будь-якому ринку здійснюється процес купівлі-продажу того, чого покупець не має, але хоче придбати, а продавець має і хоче продати. Також процес купівлі-продажу будь-якого об'єкта означає зміну його власника: продавець втрачає право власності на об'єкт, отримуючи за це гроші, а покупець за гроші набуває право власності на об'єкт. Власник володіє принаймні трьома правочинностями – володіння, користування і розпорядження. І останнє, угоди купівлі-продажу на конкурентному ринку є еквівалентним обміном, який визначається законами попиту і пропозиції.

Попит на робочу силу визначається сукупністю таких факторів як наявність робочих місць; структурними змінами в економіці країни; інвестиційним потенціалом і його відтворювальною структурою. У свою чергу пропозиція робочої сили залежить від наявної чисельності працездатного населення, демографічних умов найманого працівника і підприємця; фонду життєвих засобів та співвідношення грошових доходів, які впливають на мотивацію праці; соціально-економічних умов робочої сили і фінансових можливостей суспільства.

Існування ринку праці покликане сприяти більш ефективному використанню наявних у суспільстві трудових ресурсів. Але якщо ще не склалася основа ринкової економіки відносин приватної власності на засоби виробництва, то говорити про ефективне використання можливостей функціонування ринку праці поки що безперспективно. Без реального функціонування ринку праці неможлива структурна перебудова української економіки. У той же час він сам не може функціонувати без взаємодії з ринком капіталів, житла, без вирішення питань, які пов'язані з особливостями відтворення робочої сили найманого працівника у ринкових умовах. Відбувається інституціональне оформлення ринку праці, створений Фонд зайнятості, функціонують біржі праці, активну політику проводять законодавча і виконавча влада України, але повноцінного ринку праці в нашій державі поки що немає.

Масштаби українського ринку праці значні. Більшу групу економічно активного населення складають жінки, студенти, учні. За даними Міжнародної організації праці, рівень безробіття в Україні значно вище офіційних показників. У січні-березні 2013 р. показник безробіття в Україні (за методологією МОП) становив 9,1% працездатного населення. Тенденція склалася така, що загальна кількість безробітних поступово збільшується. Безробіття зростає і в тому числі через спад виробництва [5].

Специфіка ринку праці в Україні полягає в поєднанні низького рівня офіційно зареєстрованого з великомасштабним прихованим безробіттям. Причина такого високого рівня прихованого безробіття полягає в тому, що людям, як правило, не вигідно реєструватися в якості безробітних (з втратою номінальної роботи людина позбавляється багатьох пільг). Крім того, багато підприємств скорочують робочий тиждень, кількість вакантних посад, збільшують вимушені відпустки. Держава стримує вивільнення робочої сили, проводячи відповідну політику, в результаті безробіття набуло прихованої форми. Отже, рівень безробіття в нашій державі буде визначатися не тільки динамікою виробництва, але й темпами перетворення прихованого безробіття у відкрите, до чого спонукають запроваджені ринкові механізми.

Специфіка ситуації на ринку праці в Україні полягає в наявності двох протилежних тенденцій: скорочення інвестицій, що створюють нові робочі місця, і збільшення приросту чисельності працездатного населення. Наявна українська специфіка і в структурі безробіття. Наші безробітні – високоосвічені. Більша половини з них – це особи з вищою освітою. Слід також відмітити посилення напруги на ринку робочої сили в теперішній ситуації завдяки дії міграційного фактора.

Особливе значення у важких умовах формування ринку праці в Україні набуває державне регулювання. З широкого кола проблем державного регулювання зайнятості та ринку праці слід виділити три його напрямки: регулювання розвитку системи робочих місць, регулювання попиту на робочі місця; розвиток системи освіти і професійної підготовки та перепідготовки кадрів. Політика на ринку праці має бути спрямована на вирішення ключової проблеми згладжування негативних соціальних наслідків, вивільнення працівників у процесі активної фази структурної перебудови у політиці зайнятості з тим, щоб, з одного боку, не допустити високого рівня безробіття, з іншого – не перешкоджати вивільненню персоналу у зв'язку зі структурною перебудовою економіки. Усі зміни на вітчизняному ринку праці повинні ретельно відслідковуватися і формуватися в систему з тим, щоб мати реальну картину нинішніх і передбачуваних тенденцій розвитку цього ринку, що дозволить визначити найбільш ефективну політику і напрямок державного регулювання ринку праці. Поки що безробіття, інфляція, злидні слугують дуже дієвими стимулами до праці багатьох людей, які прагнуть вижити у наш настільки важкий час. Наявність роботи стає все більш сильним мотиватором.

Висновки. В українській економіці ринок праці ще не являє собою саморегулюючу систему, яка діє на основі економічних законів. Специфіка проведення економічних реформ вимагає певного державного регулювання цим ринком. Так як відносини, що складаються на ринку праці, мають яскраво виражений соціально-економічний характер, то вони зачіпають нагальні потреби більшої частини населення країни.

Через механізми ринку праці встановлюються рівні зайнятості населення та оплати праці. Істотним наслідком процесів, що відбуваються на ринку праці, стало безробіття, яке в цілому негативне, але практично неминуче явище суспільного життя. Тому необхідно зважати на думки класиків економічної науки та шукати більш дієві шляхи формування і розвитку сучасного ринку праці.

Список використаних джерел

1. Єсінова Н.І. Економіка праці та соціально-трудові відносини: Навч. посібник / Н.І. Єсінова. – К.: Кондор, 2004. – 432 с.
2. Калина А.В. Економіка праці: Навч. посібник / А.В. Калина. – К.: МАУП, 2004. – 272 с.
3. Кривенко К.Т. Політична економія: Навч. посібник / К.Т. Кривенко, В.С. Савчук, О.О. Беляєв та ін.; За ред. д-ра екон. наук, проф. Кривенка К.Т. – Вид. 2-ге, без змін. – К.: КНЕУ, 2006. – 508 с.
4. Мочерний С. В. Економічна теорія: Посібник для студентів вищих закладів освіти / С.В. Мочерний. – К.: ВЦ „Академія”, 1999.
5. Офіційний сайт Державної служби зайнятості України: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dcz.gov.ua/>.

Аннотація. Проведен анализ научных взглядов на рынок труда как экономическую категорию. Исследованы механизмы рынка труда, историю его возникновения. Определены факторы, влияющие на формирование рынка труда. Установлено влияние различных подсистем рынка труда на эффективное использование трудовых ресурсов в обществе в современных условиях.

Ключевые слова: труд, рынок труда, занятость, безработица, рыночная экономика, эффективное использование трудовых ресурсов.

Abstract. The article analyzes the scientific views on the labor market as an economic category. The mechanisms of the labor market, its history of occurrence. The factors that affect the formation of the labor market. The effect of the various subsystems of the labor market on the effective use of human resources in society in the modern world.

Keywords: labor, labor market, employment, unemployment, the market economy, the efficient use of labor resources.